



במעגל - (הערות לויכוח)¹

נתן אלתרמן

א. דימוי — נניח שהספרות היא אוויר הנשימה לאדם, כלומר, אחד מן התנאים ההכרחיים לקיומו האינטלקטואלי. דימוי זה מתאים מאין כמוהו לספרותנו העברית החדשה, כמוה כאוויר... אין מרגישים בה. שוכחים שהיא קיימת... אחד יהודי ספקן היה נוהג לבטל בעקימית פה את כל השגות המדע ולהוסיף: "ואפילו באוויר אין אני מאמין..." המוני יהודים... המונים!... אינם מאמינים כיום באוויר... הקריאה וההתענינות בספרות העברית הגיעו עד המינימום...

לא כן בעת סער. הרוח מצליפה, שורקת, מורגשת בחוש. הספקנים ביותר, גם אם אינם מתחילים ל"האמין", יודעים לכל הפחות כי דבר-מה ישנו, חי, מתנועע... על זאת. ולו רק על זאת, תודה ל"כתובים" — "מרכז הלחץ".

ב. הפולמוס — שמעוררו היה, כמו תמיד, מקרה בודד, מתנהל עתה לא בקשר עם אדם או שיר אחד אלא... לרגלי מציאות "הימחניים". יש וקשה לי לפרש בסעיפים את ההבדל בין שני המחנות. קשה... וזה רק מחזק אמונתי באמיתות מציאותם. הענינים הראשוניים ביותר, המשפיעים ביותר על שיחו ושיגו של האדם אינם ניתנים לביאור מילולי מדויק. מה זה רעב? מהי אהבה? מה הם געגועים? המלכים האדירים מכול, בתבל שלנו, היפה והמעניינת כל-כך, הם בני בלי כס ושם... אפשר לעשות הבדלות: עבר מת — עבר נובט, הווה יורש — הווה יוצר, כינוס — חידוש... אלה הם ניגודים יסודיים הסותרים זה את זה. עד כאן יש מחניים, יש מקום ל"אני צודק ואתה טועה", עד כאן הפולמוס טבעי ועלול לשאת פירות. ואולם מכאן ואילך (רק מכאן!) פושה, לדעתי, המלאכותיות והעקריות. כי את האמנות לא תתחלק למחנות ושיטות. בשטח זה קיימים רק פרטים יוצרים. ולא קיבוצים. וסופר אינו כותב בסגנון אסכולה, אלא בסגנונו העצמי... ומי שהפריח את המימרה הנפלאה: "הסגנון הוא האדם", רצה, נדמה לי, להגיד דווקא כך: יצירה, משמע חישוף הנפש, והסגנון הוא התוך. כאן יש להוסיף: כי תוך זה אין צורתו קבועה. סגנונו

1 נדפס לראשונה בכתובים, שנה ו, גל' טו (רמז) (כ"ד באדר ב' תרצ"ב, 30 במארס 1932), עמ' 2.

(כלומר הנושאים, הלשון, הטכניקה, הטון) של סופר המאזין רק אל נפשו פנימה, אף הוא נתון לשינויים.. אלף צורות לנשמת האדם, כשולמית השחורה והנאווה, כשלומית מחוללת הצעיפים...

אכן, בשטח זה צריך להיפסק פולמוס החזית ובמקומו יש לנקוט ביקורת האישים והערכים. חליפות הזמן, הבדלי התרבות והסביבה, ריבוי מקורות-היניקה, יוצרים אמנם כיתות-כיתות של פרטים דומים זה לזה בהלך-רוחם ובאופני ביטויים, אבל פה קרובים אנו יותר לבוטאניקה מאשר לאסטרוטגיה, לפנינו משפחות צמחים ולא גדודי יריבים. כך, למשל, קיימת כיום, בתוכנו וכן גם בין אומות העולם, כיתה המצוינת בפי ההמון הרחב בשם "בלתי-מובנת"... כמו לכל תופעה כן גם לה גורמים משלה, ולא כאן המקום להרחיב את הדיבור עליהם. אבל כאן המקום להגיד משהו לקוראים העוטרם לה תואר של התהדרות מילולית.

ג. הגיון ותת-הגיון — שפת המשורר — הכינור והקשת. הגיגי-לבו — התווים. יד אחת פורטת והשניה רושמת. הלחש בה והביטוי, הרגש והניב, אינם. לדידיה, בחינת סובב ומסובב. הא והא קנינו — השווים בערכם — ושיזורם מתנה את קיומו. יש ותחילה פורץ הרגש ומזריע אור; יש והניב הוא ההגבה הראשונה על דמות, מקרה, או רחש-פנים היולי — ומיד משתלהבים הלב והמות, והנה הם טווים את חוטי הרקמה רקמתיים.. וכשם ששפת המשורר-האמן מיוחדת במהותה, כן היא מיוחדת גם לפי מוצאה ושונה תכלית שינוי משפת המודיע, המלמד או המחשב. לכל אדם, הלשון היא שולחן ערוך — טול! למשורר היא בת-קול מנהמת — שמע!.. לכל אדם: הפגישה מאלפת — כעת חיה וכו'...באלף ואריאציות. למשורר היא התאבקות — כי שרית, בסיום האחד...ותוכל! עצמיותו האמיתית של הביטוי הוא סימנו של המשורר, זהו התנאי ההכרחי, זאת מהותו. אמנם המכונים משוררים מכריזים שהלשון היא להם רק אמצעי-הבעה. הם זוכים מן ההפקר המילולי והציורי, והנם מובנים ומקובלים על הקורא.

אכן, ייתכן שהם אולי בעלי-רעיונות... אבל... לא ייתכן לראות בהם משוררים. ברור, שאין בדברי משום פסק-דין אחיד על כל מחנה "המובנים". תמצא ששפת אחדים מהם, אף שהיא "שווה לכל נפש", עולה מהנפש, וציוריהם אף שהם מושגים במבט הראשון, משוחים בשמץ עצמיות. אבל מאידך גיסא: האם יש בסגולה זו מעין במקום-הגרעין-השירי? ועל-פי-הרוב גם הם מוסמכים ומקובלים על הקורא רק מתוך הרגל וחינוך. לעומת זאת, מחוסר ההרגל והחינוך נוהגים שלא להבין את "הבלתי-מובנים", והכול משום שאין נוהגים לתת את זכויות ההגיון לתת-הגיון ואין משערים כי אנו מוכשרים, בעצם, לתפוס את ה"בלתי-מובן" יותר מהמכונה "מובן".

ד. ראיתכם שוב — אין אני חושב כי יש לשלול מן השיר הזה זכות היצירה האמנותית. "משורר ונביא וחוטב-עצים אנוכי" — שורה אפיינית לכל סופר ויוצר. לשלושה יסודות אלה יש להוסיף עוד יעוד. הם באים לידי גילוי על-ידי יסוד צדדי הנקרא בכימיה קאטאליזטור ובספרות — כשרון. ר"ל, כי בשיר הנידון הפעיל האמן (הכשרון) לא את המשורר (הפונה כלפי פנים אל התבל שבו, אלוהים שבו, הסיטרא-אחרא שבו), ולא את הנביא (הפונה כלפי חוץ ומורה דרך), אלא את חוטב-העצים, את איש-ההמון המגיב מתוך זעזוע הרמ"ח. אם כך, הרי שנמצאה הצדקה למבנהו הטכני. "ראיתכם שוב בקוצר ידכם ולבבי סף דמעה". סף, משמע גביע. איזה גביע גדול מאוד... כיאה לחוטב-עצים... שורה זו לא רק שאיננה דיסונאנס לזעם הבא אחריה.. אלא היא הלוז שבשיר, המפתן והמפתח; חוטב-העצים אינו רגיל להרגיש כי לבו מלא וגדוש, אכן תגובתו אינה עצבון והשתקעות, אלא רוגז והשתוללות... שלונסקי ציין את חוסר "הבשורה האמנותית" וההשתמטות מן הקרב שבין היוצר והחומר. נכון! זוהי אבן-בוחן כללית. אבל כפי שאין לגשת אל כל יצירה בקנה-מיוה מוכן מראש, שמא קנה-המידה אינו מקיף למדי, כן יש לנהוג גם לגבי השיר דנן. אמנם נושא העול כאן הוא הפרט, אבל נושא התוכן הוא הכלל. יש כאן פנייה ישרה אל ההמון, והפונה הוא אחד-ההמון, מופעל על-ידי האמן. אמת משמע — התאמת החיצוני לפנימי. הצורה הברוטאלית והתמציתית מתאימה, לדעתי, לרגש המביע ולמכוון. והלשון אין היא, לדעתי, חיוורת ובאנאלית, אף שנלקחה ממבצר פרוץ, יד אמונה ניכרת כאן. אף אינה משאירה את טעמה הקלוקל של המליצה (לדידי, לכל הפחות). ועור גורם חשוב: שפתנו העברית החדשה עניה דווקא בביטויי-זעם, ומי שרוצה לכעוס בעברית פותח ממילא את המילון התנכ"י.

ה. הפיח והעשן — כידוע, אין מריבים בענייני טעם. אבל כשמישהו מדבר על אחד הסופרים בכללותו ולא על יצירה בודדת מוצלחת פחות או יותר ומבטל כלאחר-יד פרשה שלמה של ספרות, הרי מתעוררת ממילא השאלה לכוונותיו של המישהו הזה. ואין זו שוב שאלת הטעם וההבנה. אני מתכוון לש. צמח שהחליט להרוג את המשורר א. שלונסקי — בבליסטרת "הפיח והעשן"... אבל על דעתו לא עלה כי אמנם בבליסטרה קולעים, אבל אין הכרח גם לפגוע. אפילו לפי ש. צמח מעלה העשן דמעות בעינים, מעורר געגועים לאור, למרחב, לגובה, דרך זכוכית מפוחמת מביטים ישר אל השמש... כדאי לקלעי לאמן ידיו ולא להחטיא ולהתמיד ב"מחמאות". אפס, הערכה נכונה וראויה לשמו של א. שלונסקי המשורר צריכה לבוא במסגרת אחרת לגמרי.